

7

391.35.154
4 3112

ՈՎԷՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐՔՈՒԳԱԼԵԱՆ

Հրատարակութիւն ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐՔՈՒԳԱԼ-
ԵԱՆԻ 1869-1909 Քառասնամեայ Ազգային գոր-
ծունէութեան, և Հայ Յեղափոխութեան Անդ-
րանիկ լրագիր ՍՐՄԷՆԻՍԻ 1885-1910 Քաան-
հինգամեայ Ազատական Հրատարակութեան
կրկնակ Յորելեաններն նիւ Եօրքի մէջ առ-
նելու պաշտօն ունեցող 16 դանազան Ընկե-
րութիւններու ներկայացուցիչներէն կազ-
մուած Կարգադիր Յանձնախմբի:

Գրեք

Վառէ վարժապետանդի Սանէբէն

ՊԵՏՐՈՍ ՌՈՒՐԷՆ ԹՈՐՈՍԵԱՆ

Մեր Հայրենեաց աբիւնազանդ սուրբ դաշտեր,
Երբ կը բուսնին արդեօք փշոց տեղ վարդեր,
Երբ կը կանգնին աւերակներն եւ Հայեր
Ճանշան իրենց պարտ իրաւունք, այս ուխտ մեր:

Տ. Պ. Ռ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

1912

891.99.092

Կ-87թ

ՎԱՍՆ ՆԱԽԱՅԱՆԻ

Երբեմնի Պօլոյ երիտասարդ ու թեան Էռնսթը, Ամիրայականներու եւ կամայական կղերականներու սարսափը, Արծրունիի «Էրէկն», Վասպուրականի «Էրէկն», Միացեալ Ընկերութեանց յառաջացման Էրէկն, Հայ Վերածնութեան աշխարհ, Հայ Ժողովրդի պաշտպանի Ժողովարանը, Սուլթան Համիտի բարձրահասակը, եւ կուսակցական պայքարներու մէջ մոռցուած ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՄԿՐՏԻԶ ՓՈՐԹՈՒԴԱԼԵԱՆ 40ամեայ գործունէութեան եւ Հայ Յեղափոխութեան Անդրանիկ լրագիր ԱՐՄԷՆԻԱԻ 25ամեայ ազատական հրատարակութեան կրկնակ Յորէլեանները տօնելու ազգային երախտագիտական պարտքը տուելին անգամ զգացուց եւ թելադրեց Վենետիկի գեղընտիր ԲԱԶՄԱՎԷՊը, որուն գիտակից պարտաճանաչութեամբ արձագանք տուաւ լայնախոհ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏը: Եւ այնուհետեւ հետզհետէ արձագանք տուին լուսամիտ ԱԻԵՏՈՒՅԵՐԸ, քաղցրահնչիւն ԿՈԶՆԱԿը, ժողովուրդն ՀԱՅՐԵՆԻՔը, եղեմանման երկրի ԱՍՊԱՐԷԶը, եւ այլն: Այս բոլոր եւ ու եփին մէջ բնական էր որ ամեն Հայ հետաքրքրութեամբ հարցնէր Ո՞Վ Է ՍԱ ՄԿՐՏԻԶ ՓՈՐԹՈՒԴԱԼԵԱՆը: Ահա ալ հարցին պատասխանն է կուտաց իւր սաներէն մին սոյն տետրակով: որը հրատարակելով կը յանձնենք ժողովուրդին ի գիտակցութիւն, ի գնահատութիւն եւ ի գոհացումն ամեն Հայի հետաքրքրութեան:

ՄԿՐՏԻԶ ՓՈՐԹՈՒԴԱԼԵԱՆ

«Ազատութեան եւ անձնուէր»

Վիշտ ցաւ սիրով եմ յանձն տուեր:

«Նպատակիս համեմատ միայն թող զիս հանեն կախաղան, կախաղանէն խեղդուող ձայնս պիտի կոչէ Հայ-առ-տան:»

68.781

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՄԵՆՈՒՀԻՈՅՆ

Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Երբ կը լսեմ Հայաստանիս անունն,.....

Ախ, Հայաստանս, սիրտս ու հոգիս քեզ նուիրեմ,
 քնդունէ՛.
 Թէ կտրելի, թո՛ղ ես մեռնիմ ու Հայաստանս ոտք
 ելնէ՛.
 Անոր սիրոյն բանտն ալ դրուիմ, պալատ է ան ինձ
 համար.
 Ոտքերս ձեռքերս շղթան զարնեն, երջանկութիւն է
 ան ալ:
 Թէ մինչեւ իսկ աքսորուիմ, զիս թափառական քնէ
 բաղդ,
 Հայաստանիս սիրոյն համար, ամեն տեղ ինձ կ'ըլլան
 դրախտ.
 Նպատակիս հասնիմ միայն, թո՛ղ զիս հանեն կախաղան,
 կախաղանէն ալ խեղդուող ձայնս պիտի կանչէ
 ՀԱՅ...ԱՍ...ՏԱՆ:

1873, Երևան

ԻԼԻՍԻԶ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

54627-66

ՈՎ Է ՄԿՐՏԻԶ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

Ֆրանսայի Հարաւակողմը՝ ջինջ կապոյտ Միջերկրա-
 կանի ամենամեծ վաճառականութիւնը ընող, ծովեզեր-
 եայ գեղեցիկագիրք Մարտէյի ետեւէ ետեւ ինչպիսի
 զոցի մը մէջ, աչքի շը դարկած ասն մը աննշան մէկ
 յարկին վրայ, անշուք սենեակի մը մէջ, շոր տախտակ-
 եայ սեղանի մ'առջեւ գլխիկոր տքնած՝ կը գտնենք հե-
 զահամբոյր կերպարանքով համակրելի անձ մը: Բաց
 ինչո՞ւ այնքան վշտարեկ: Կարծես անգգայ եղած լինէր
 Մարտէյի յանուկ վճիտ կապոյտ երկնակամարի, սուրե-
 րախիտ ծառուղիներուն մէջէն չընչող, առաւօտեան զով
 գեփիւռի եւ խմբովին ճլվացող թռչնիկներու գեղա-
 նուազ դայլայլիքներու քաղցրութիւններուն: Թէ եւ
 լատուածային հրաշագեղ արարչութեան խորախոր-
 հուրդ խոկացող եւ քնութեան զարմանազան գեղեց-
 կութիւններուն խորապէս սքանչացող մ'է: Կը թուի
 նոյն իսկ ոչ Մարտէյի դեռ նոր լուացուած փողոցներն
 ման եկող մանրավաճառներուն երգած իրենց ապրանք-
 ներու գովեստներն, ոչ կառապաններու իրենց խոշորա-
 կողմ ձիերուն ուղղած քաջալերիչ ձայներն, ոչ դարեւոր
 Միջերկրականի ջինջ յստակ կապոյտ ջուրերու մեղմ ա-
 լիքներու խշխշոցներն, ոչ հրապարակներու եւ պար-
 տէզներու մէջ բարձրացած փառայել մարմարիոնեայ
 դիցարանական վիթխարի արձաններն, ոչ գիտական ու
 գեղարուեստական միւլգէլումներն, ոչ ծառուղիներու եւ
 Բանդալիէյի սրճարաններու հրապոյրներն, ոչ մեծ վա-
 ճառականութիւն ունեցող նաւահանգստի մը յատուկ
 ժխորներն, ոչ հարուստներու ինքնաշարժներուն զրու-
 գոցներն, զինք կրնան սթիպիլ իւր վշտարեկ տքնու-
 թեւէն: Իւր մտքին առջեւ գերազոյն գաղափարական
 (Խեղ) մը միայն գոյութիւն ունի «Զմեզ բաժնող խա-
 ւարն վաններ եւ յառաջ»: Իւր բոլոր մտածութիւններն
 կ'անդադառնան մէկ նպատակի շուրջ

«Մեր հայրենեաց արիւնագանգ սուրբ դաշտեր,
 երբ կը բուսնին արդեօք փշոց տեղ փարգեր,
 երբ կը կանգնին աւերակներն եւ Հայեր
 ծանշանա իրենց պարագ իրաւունք՝ ա ս ու խտ մեր»
 մենք եւս չը վրդովենք զինք իւր խոկմանց մէջ, եւ
 չարունակենք լռելեայն դիտել:

իւր խնամով սանտրած կարմրախառն ճերմակ թաւմազերն, եւ ճաշակով սափրած բոլորովին ճերմակ մօրուքն վեհ կերպով կը յայտնեն իւր վաղաժամ ծերութիւնը: Իւր կիսամաշ զգեստներն իրենց աչքի զարնող մաքրութեամբն, իւր նուրբ ճաշակով հագուած ըլլալը, դեռ եւս հազիւ խորշումած ճակատը, թոշնած վարդանոնն ճերմակ, պայծառ ու կարմիր այտերը, ձեռներու ու եզունգներու ճաշակաւոր մաքրութիւնը, եւ հոսի ուրեմն մորթի ընտիր նրբութիւնը լռելեայն կը մատնեն կատարեալ եւ իրական ազնուականի մը ներկայութիւնը: Եւ այդ տիպար ու ճշմարիտ ազնուականը — ժամանակակից Հայութեան մեծ Հայրենասէր՝ Արմենիաի Խմբագիրն է:

Մտաւորաբար քովի սենեակէն եկող մշտահիւանդ սիրելի քրոջ մը տքոցին, ընկճած մեծ ընտանիքի մը հոգատարութեան ծանր բեռին տակ, մէկ օրն ձեռնամած ունկնդիր իւր գոյքերու աճուրդի հանուելուն, միւս օրն պաղարկունութեամբ դիտող իւր կահերու և մահիճներու տարուելուն, մէկ օրն արցունքի աղբիւրը չորցած աչքերով դիտելով անդեղ տառապող մահամերձ հիւանդ դուտեր վրայ, միւս օրն սրտագին կըսկծելով անսուղ ընտանիքի մը վրայ, մէկ օրն անօգնական տկանտան իւր թանկագին ձեռագիրներու և գրքերու գրաւուելուն, միւս օր անձար անմխիթար իւր վիճակի խոր թշուառութեան:

Եւ դեռ ինչ որ աւելին է. Նախնի Յօրը իւր ծայրահեղ տառապանաց մէջ անվերջ անէծքներ կարդաց իւր տառապանաց պատճառներուն դէմ. մինչ այս 20րդ դարու Յօրը իւր այս յետին աստիճան դառն, աղետալուծ ու անտանելի թշուառութեանց մէջ եւ ոչ անգամ դժգոհութեան բառ մը թողուց որ սպրդի իւր բերնէն: Եւ ոյս լուսաւորեալ դարու բիւրիցս երանեալ Յօրը, լոկ յանուն մարդկային արդարութեան եւ Հայերու ապրելու ազատութեան, Համիտական մահացուցիչ բռնութեան դէմ սոսկ բողոք բարձրացնող եւ

այդ իսկ պատճառով բռնակալի անգութ ու անազորոյն բազուկովն հարածական ու շուտ դարձող, գաղափարի գիտակից զոհ, տառապող, տանջուող բայց ՈՉ ԵՐԲԷՔՎՆՍՈՂ ՎՏԱՐԱՆԴԻՆ, Մկրտիչ Փորթուզալեանն է:

«Թէպէտ վտար քաղքէ քաղաք գամ թափառ,
Բաղդն ու մարդիկ զիս հայածեն անգթարար,
Այլ արդէն իսկ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ երբ վեհ ձայն,
Թաւ բերնէս յանձն առի զայս վիշտս համայն,

Ազատութեան ես անձնուէր

Վիշտ ցաւ սիրով եմ յանձն առեր:»

Մկրտիչ Փորթուզալեան՝ բարեկեցիկ ծնած ու փափկասուն մեծցած Արեւելեան ճոխ փարթամութեան մայրաքաղաքին Կ.Պօլսոյ մէջ, կրթուած եւ ուսած ինչ որ ժամանակին Թրքական կայսրութեան մեծ մայրաքաղաքը կրնար տալ իրեն, իւր պատանեկութեան հասակէն իսկ զգացագիտութեան ազգասպան եւ հայրենասէր լուծը եւ վճռեց Փաթրիք Հէնրիի պէս «կամ չեմ կամ ազատութիւն» ազիտութեան լուծէն: Եւ մինչ իւր հասակակից երիտասարդներն, Թուրքիաի մեծ մայրաքաղաքին յատուկ, մեղկութեան, զեղխութեան եւ շուայտութեան խրախճանաց ովկիանին, Էւլներուն մէջ անհոգ կը լողային, երիտասարդ Մկրտիչն գլխիկոր կը տքնէր Հայաստանը պատող տգիտութեան թանձր խաւարը փարատելու միջոցներուն վրայ:

«Անձիս ցաւերն մոռցունել տան

Ազգիս ցաւերն երբ միտքս գան

Որոնց վրայ միշտ մտայոյց

Խորհիմ թէ կայ դարմանի յոյս:»

Մարմնով թէ եւ նիհարակազմ, բայց հոգով հզօր, մտքով հեռատես, կամքով աննկուն. ատելով թոյլ ու մեղկ կեանքը և ընտրելով եռանդուն գործունէութեամբ լեցուն փրփռեղ կեանքը, լուսաւորութեան անդրանիկ կամաւոր գինւորն դարձաւ. և թողով Վոսփորի շքեղ ափունքներն իրենց բոլոր հրապոյրներովն, մեկնեցաւ նա Հայաստանի անհրապոյր դաւառներուն մէջ դատարարակութեան պաշտօնով 1869ին:

Եւ գոհիտի մէջ եղաւ իւր առաջին պաշտօնավարութիւնը: Եւ ի՞նչ բեղուն յոյսերով կ'երգէր:

«Ալ թող դադրին արցունք Հայուն աշերէն,
Փռնոտ քնարն վար առնուի ալ որմէն,
Եւ սիրարժարձ նուագս իր լարք թող հնչեն,
Զի Հայք այսօր սէր միութիւն կը գոչեն:»

Եւ ի՞նչ վաղահաս յուսախաբութիւն: Որքա՞ն շուտ հասան ազգային ատելութիւն, Ամիրայական ոտնձգութիւն և Հայկական մատնութիւններն. և հայրենիքի լուսաւորութեան ու ապրելու ազատութեան կամաւոր գինւորն շուտով գտաւ ինքզինք բանտէ ի բանտ քաշքռուս, և քաղքէ քաղաք հալածական: Բայց նա Սպարգացի մ'էր իւր հայրենասիրութեամբ և թշնամւոյն կռնակ դարձնել չէր գիտեր: Բանտ ու աքսոր փոխանակ զինք ընկճելու, աւելի հրահրեցին իւր հայրենասիրութիւնն և նա առանց յուսահատելու շարունակեց

«Բայց տակաւին ինձ ոյժ կուտայ
Յոյս մը թէ օր մ'անշուշտ կուգայ
Որ իմ ազգս ալ խղճայ իրեն
Եւ ազատի իր ցաւերէն:

Ես այս յուսով կը համբերեմ,
Դժոխքներ ցաւեր կրեմ:

ԱՊՍԳՍՅԻՆ Ը ՀԱՅԿԱՍՏԱՄ,

Այդ հաւատքով ցաւքս թեթեւանաւ:

Ու ծանօթ դաստիարակը, Մ. Փորթուգալեան, վերադառնալով Կ. Պօլիս, հոն շարունակեց իւր սկսած դաստիարակութեան մեծ գործը: Նա յոգնիլ չէր գիտեր: Բու մէկի շիտարի Ազգային Վարժարանէն, Բերայի Փանոսեան Վարժարանը. Ազգապեան Վարժարանէն անհատական տները կը վազէր ու կը վազվէր դասեր տալու: Մէկ օր Մանգումէի էֆենտարին մէջ «Ազգային խոհերը» վեր կը երեր, միւս օր «Մեղուին» կը թղթակցէր Նորայր և Հրահր. ծածկանուններով, հուսկ ուրեմն և Ասիաի խմբագրութիւնը ստանձնելով, նա միայնակ և քաջաբար կուսեցաւ Զօրաբարէյի մը պէս մէկ կողմէն մոլեռանդութեան, մէկ կողմէն նախապաշարման, մէկ կողմէն կղերական կամայականութեան, մէկ կողմէն Ամիրայական ետութեանց և ոտնձգութեանց, մէկ կողմէն

պաշտօնագործունէութեանց դէմ, որոնք հաւաքաբար կը կաղմէին Հայ ազգի գոյութեան թշնամի Եօթնադ լիւեան վիշապը: Միւս կողմէն մանկապարտիզի դատաւարակի մը քաղցրութեամբ նա կը ջանար պարթեցնել չայ ազգը իւր հինգ դարերու սորկական քնէն, ամեն ճիգ կը թափէր Հայ ազգը սթափեցնելու և նորա երակնելուն մէջ ազգասիրութեան ու հարենասիրութեան խանդը ներմուծելու: Նա անդադար կ'աշխատէր չայ ազգը ՊԱՐՏՈՒՑ ու ԻՐԱԽՈՒՑ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ բերելու եւ այդ ալ առանց չողորթութեան, որուն անսովոր էին Ամիրայականներն լաւագոյն կը համարիմ գրիչը կոտրել մէկդի նետել, քան թէ շարունակել գրել չողորթութեան մէջ զայն թաթխելով: Լաւագոյն կը համարիմ որ Փորթուգալեան անունով խմբագիր մը գոյութիւն ունեցած չը լինի քան թէ յիշուի այդ անունով խմբագիր մը որ շահի համար իր գրիչ շարժած լինի ճշմարտութեան դէմ: — Յաւելած Ասիաի 140րդ թուի 1874 Հոկտ. 22: Այս բոլորին շկրնալով հանդուրժել Եօթնադ լիւեան վիշապը, և ահա խափանուեցաւ Ասիան:

Բայց Մկրտիչ Փորթուգալեան վհատիլ չէր գիտէր: Շարժեց իւր գրիչը դարձեալ եւ դարձեալ գաղափար տարածելու եւ մտքերը աւելորդելու համար. եւ քիչ շատ լուսաւորուածներն խնամքով կը հաւաքէր մէկ օր Վարազդատեան Ընկերութեան, միւս օր Արարատեանին՝ եւ յետոյ Հայոց իրացեալին մէջ:

Մկրտիչ Փորթուգալեան տեսականէ աւելի գործնական մարդ էր. նա չէր բաւականանար միայն գրելով, այլ կ'աշխատէր ձեռք բերել աւելին, գործնականը բնել իւր մէկ թղթակցութեան մէջ, որ երեւցաւ Ամերիկեանցի «Շար Կարձեաց ին մէջ», կը գրէր Փոխտակ Հայաստանցի Կ. Պօլիս գալու, Կ. Պօլսեցի՝ Հայաստան երթալ այդ երեք շաբաթեցիւ: և ահա Հայրենասիրութեան և անձնուիրութեան ճշմարիտ ու անկեղծ ոգին և գործնական կերպը, որը այդ ժամանակին մէջ անմահն Գրիգոր Սրբուհի միայն կրցաւ գնահատել. սիրեց զինք և քաջալերութիւններէն Մկրտիչ Փորթուգալեան այս քաջալերութիւններէն գործը Արծրունիին, սովորելու իրմէն և աջակցելու իրեն: Այն ատեն և Գրիգոր Արծրունիի խորհրդով ու ծրագրով Մկրտիչ Փորթուգալեան տեսակցեցաւ Ռուս մեծ գիւտնագէտ ու քաղաքագէտ Իլյան Միրիսկիի հետ: Մինչ

Թիֆլիսի մէջ, նա ջանաց եռանդով, աշխատեցաւ անվերջատեժեամբ և յաջողեցաւ գոհութեամբ ստեղծելու կապ մը Թրքահայոց և Ռուսահայոց միջև, որուն մեծ ոյժ տուաւ անմահն Արծրունին իւր Մշակով և որը ամբողջեց անմոռաց Ռաֆֆին իւր հետաքրքրական վէպերով։ Այդ կապն էր գիրար փոխադարձաբար ճանչնալու, իրարու ցաւերովն հետաքրքրուելու և իրարու օգնութեան ձեռք կարկառելու գողտիրարը։ Կ. Պօլիս վերադարձին աւելի որոշ, աւելի րեզիմուտար և աւելի գործնական ուղղութիւն մը տալով քարատեսինին, երկրորդ անգամ լինելով 1875ին մեկնեցաւ Հայաստան, հոն, տեղին վրայ ագիտութեան դէմ կռուելու և խաւարապատ խորշերուն մէջ լուսոյ փարօսներ հիմնելու։

Անցնելով Եւդոկիան, Սեբաստիան, Խարբերդէն, Տիգրանակերտէն, և Բաղեշէն, Վասպուրականի վանքաղաքին մէջ հաստատուեցաւ ուսուցչութեան պաշտօնով, իւր անցած քաղաքներուն մէջ ամեն տեղ լուսաւորութեան վերածնութեան սերմեր սերմանելով։ « Են ատենի Հայ ժողովուրդը թէ՛ չէր կարող ըմբռնել Հայրենիքի լուսաւորութեան և ազգային վերածնութեան այս անսովոր առաքեալի պաշտօնն ու գործունէութիւնը, բայց չէր ալ կրնար չը դարմանալ անոր անշահասիրութեան և անգրամասնիրութեան վրայ, որը երեւան կուգար ոչ միայն իւր բանախօսութիւններէն այլ և իւր գործնական արարքներէն։ Իւր բանախօսութեանց մէջ նա յաճախ կը յիշեցներ թէ՛ Շատեր կը պոստ թէ՛ Հայ ազգին հաճաք պահածը հիւսիսը, զոսն, զոսն և զոսն է, բայց ես կ'ըսեմ, կարգաց չ'էր զոսը բազմ հակասակ կողմ և կը դաժ չ'էր զոսը ։ ոք կը պոստէր և ոչ զոսն ։ Տիգրանակերտի մէջ՝ երբ Հոգեւոյս Եկրտի վարժապետեանն (այն արեւ. Պարթեւր) հրահանգին համեմատ, տեղւոյն Հայրենասիրաց Ընկերութիւնը 12 ոսկի հաւաքեց և ուզեց իրեն տալ իրր ճանապարհածախս, նա համեմատօրէն վերցուց 12ին մէջէն երկուքը, մնացածը նուիրեց իրենց դպրոցին, որուն և ձօնեց իւր հետեւալ երգը.

« Հայրենիքէն ողբի ձայներ կը լսուին,
Որք ապառաժ սիրտերն անդամ կը յուզեն.
Մի՞թէ դուք չէք լսեր այդ ձայն տխրազին.
Ձոր ձոր թշուառ մայրն կ'արձակէ իւր սրտէն,
Հայեր, մինչև երբ զիս պիտի մոռնաք,
Ձեր Հայրենիք ցերթ մնայ աւերակ։

Ահ անգութիւնք'որ, որ Հայ անուն կը կրէք,
Բայց այս ձայնին անկարեկիր սիրտ ունէք.
Ձեր մէջ չկայ Հայկի արիւն, դուք Հայ չէք.
Ճշմարիտ Հայն կը սիրէ իւր Հայրենիքը։

ՏԱՆ.— Սոյն երգին ինտոնին իմաստ պատշաճ եղած ալ ո՛ր յորհարոց Յիշաւ Ընկերութեան Ատենապետ և այն ժամանակի հաշտատար Հայկաբաժ—Ուսուցիչ և Դրամատուրգ Պատուելի Թովմաս Զուգաւթաթեան ։ Երգը հեծ ընդհանրութեան դատաւ պարսպակաւ շրջանակի երջարաւ Հայկական ինչպէ՛հ երուն մէջ ալ։

Մի օր վանի փողոցներէն միոյն մէջ Պ. Փորթուգալեան կը շանդիակի բողոքական պատանիի մը, որ գրքերու դէպ մը իւր բազուկներու տակ քփփոք դպրոց կ'երթար Սիրակիր դէմքով աղային կը մօտենայ անոր հետ կը խօսի և մի հեշտիկ կուտայ անոր որ կօշիկ ու գուլպայ գնէ իրեն համար։

Մկրտիչ Փորթուգալեանի այս գործնական անշահասիրութիւնն ու դրամ չսիրելը չպաշտելը այն ատենի դրամապաշտ Հայութեան մէջ ոչ նուազ հիացման առարկայ և օրուան խօսակցութեան նիւթ դարձաւ։

Վանի մէջ Մկրտիչ Փորթուգալեան մինչ մէկ կողմէն ուսուցչութիւն ընելով իւր ապրուստը կը ճարէր, մէկ կողմէն ալ իւր ապրուստի դրամէն ամեն մէկ դասին 40 փարայ կը վճարէր կիրակնօրեայ վարժարան եկող ամեն մէկ հասակաւոր անձի. միւս կողմէն քաւատեան ընկերութեան ձրի տեսչութիւն ընելով Վասպուրականի դիւղերուն մէջ դպրոցներ կը հաստատէր։

Հայրենիքի փրկութեան համար իւր գլխաւոր ծրագիրն էր ոչ Հայը ապստամբեցնել Թուրքին դէմ և ոչ գողգող Ռուսին դէմ. այլ հիմնել Վարժապետանոց մը, ուր սուսանողներ ընդունուէին Թուրքիայի մէջ գրտնաւած Հայ, Ասորի, Թուրք, Քիւրտ, Քաղգէացի, Եգիպտի, Յոյն և ուրիշ բոլոր ցեղերէն և տմեն կողմերէն, որոնք վերադառնալով իրենց տեղեր եւ իրենց ազգերուն մէջ իրր ուսուցիչներ տարածէին միօրինակ կրթութիւն մը, որը ապագային մէջ գիրար հասկնալու, գիրար չը ջարդելու, իրարու հետ համերաշխ ապրելու, Հայրենիքին օգտակար դառնալու եւ զայն ծաղկեցնելու հիմնա-

քարը պիտի կազմէր. ուրիշ բառերով բարեկարգեալ թիւրքիս մը յառաջ բերէր: Նա գոչ էր որ 1879 ին յաջողեցաւ վարժապետանոցը հիմնել վանի մէջ. որոյ յաջողութիւնը կը պարտէր մեծ մասամբ անմահն Գրիգոր Արծրունիին: Եւ իւր հիմնած վարժապետանոցը ամբողջ Տաճկահայաստանի Տէր Թողիկեան եւ Շէկոյ Խալֆայական կրթական դրութիւնը յեղաշրջող ուղղակի եւ անուղղակի ազդակը դարձաւ:

Այն ատեններ ցեղային ատելութիւններն, Համիտեան բէթէֆէ, եւ Քրդական ու Զինուորական մարդախուշոյ ոճիրներն այնքան ճնշած էին Քրիստոնեաները, որ անոնցմէ Հայերը այլ եւս անզգայ եւ անտարբեր էին դարձած ամեն տեսակ ոճիրներու նոյն իսկ իրենց եղբարց յօշոտուելուն կամ քերց, կոյս աղջիկներու ու նոր հարսերու առեւանգմանցը: Մկրտիչ Փորթուգաեան առաջինը եղաւ Հայ ազգը իւր անզգայութեան ու անտարբերութեան խոր թմրութենէն զարթեցնելով, իրեն ինքնապաշտպանութեան Աստուածատուր գաղափարը զգացնելու:

«Ա՛խ, Հայ եղբարք Հայկազն քո բեր, մինչ երբ այսպէս անտարբեր,

Թողուք որ գան որոմ ցանեւ աշխատանքի մեր արտեր. է՛հ ա՛յն ատեն պիտարթնանք երբ ամեն բան թշնամին Քանդէ, ցրուէ, տայ հովին որ յիշատակաց չմնայ մին:»

Նոյնպէս դարերու ստրկութիւնը սպանած էր Հայութեան մէջ մարդկութեան ոգին. եւ Հայը ամեն տեղ ստրուկ անասուն մ'էր կամ անպէտ խոտ մ'էր դարձած: Անգամ մը իւր մէկ ատենախօսութեան մէջ կ'ըսէր

«Մարդիկ Եւրոպայի մէջ կ'ապրին,

բայց Տաճկաստանի մէջ կը բուսնին» . եւ ինքը, Մկրտիչ Փորթուգալեան առաջինը եղաւ մեռած Հայութեան մէջ ինքնավստահութիւն ներշնչելու: Իր մէջ ուրիշ ատենախօսութեան մէջ կ'ըսէր. «Ոչ մի Հայ իր սուրբ ունի բսելու թէ ինք բան մը չկրնար ընել. իր խեղճ ազգին համար: Մինչեւ անգամ եթէ անարժէք

կրօ մ'ըլլատ, գոնէ կրնաս \ արժող երկրորդ Հայ եղբօր մը քով կայնելով 10 շինել:»

Մկրտիչ Փորթուգալեանի ա ս լուսաւորութեան եւ վերածնութեան գործին մէջ կատարած դերը ինչպէս նաեւ վարժապետանոցի փ յլուն յաջողութիւններն երկար չը տեսցին: Ծանօթ վիշապը որ մեծ Նախարարապետն էր տգիտութեան, չը կրցաւ հանդուրժել այսպիսի մի հրաւերի

Եկէ՛ք, եղբարք եւ սիրուն քորք ձեռք ձեռք տանք ու գործենք

Մեր թշնամին տգիտութիւնն է, ուրիշ տեղ չիմտուենք. Մեր թշնամին զմեզ թշուառ քաւ, բաժնեց մեր մօրմէն, Պէտք է որ զայն սիրով, ուսմամբ յաղթենք վանենք մեր մէջէն:»

Շարժեցաւ վիշապը, փշեցին նախանձու եւ ատելութեան, դաւաճանութեան ու մատնութեան սառնաշունչ հովերը. փակուեցաւ վարժապետանոցն. փակուեցաւ եւ իւր անձնական կեդրոնական վարժարանն. եւ Մկրտիչ Փորթուգալեան վտարուեցաւ երկրէն, Հայրիկի վտարուած օրեր: Եւ ա սպէս ատեն մ'ալ Պօլիս թափառելէ վերջ 1885ին անցաւ Մարտէյլ. հոն հիմնեց Արմէնիան, որը առաջին անգամ լինելով անվեհեր կերպով Համիտեան արիւնարբու, բարբարոս, եւ երկիրը քանդող բէթէֆին դէմ բողոք բարձրացուց: Սուլթանը ուզեց այս անգամ շլացուցիչ վարձատրութիւններով լռեցնել Արմէնիան, բայց Փորթուգալեան մերժեց ամեն ինչ որ Հայի արեամբ չաղախուած էր, եւ իւր հրապարակային պատասխանը եղաւ. «Արմէնիան ինքնին պիտի դադրի այն ատեն միայն, երբ Սուլթանը Հայաստանը իսկապէս բարեկարգէ, տալով Հայոց ապրելու ազատութիւն, կեանքի եւ ինքրի ապահովութիւն:» Եւ այս իսկ պատճառաւ Մկրտիչ Փորթուգալեան այնուհետեւ պաշտօնապէս ճանչցուեցաւ յա տնի յեղափոխական: Գիտնալու համար թէ այն ատենէն ի վեր ինչպիսի յեղափոխական մ'է եղած Մ. Փորթուգալեան կ'արժէ մէջ բերել հետեւեալ վկայութիւնը Սուրբ 8, 1911 թու: 3:

«Պ. Փորթուգալեան յեղափոխական մ'է, որոյ խիղճը մաքուր եւ ճակատն ամբիժ է: — Ի՛ր բառարանին մէջ փառասիրութիւն բառը չկայ: Ուրիշներ կուտակցապետութեան ետեւէ կը վազեն, նա անկէ խոյս կուտայ: Շատ մը մտաւորականներ ինքնայօժար եւ ինքնայորդոր կերպիւ քանիցս ուղեցին իր դրօշակին տակ հաւաքուիլ եւ անձնուիրարար գործել յանուն իրեն, բայց նա բացարձակապէս մերժեց զայս, յայտարարելով թէ ինքը չունի կուտակցական դրօշակ:» Եթէ «ծառը իր պտուղէն կը ճանչցուի» Մ. Փորթուգալեանն եւս իւր Սաներէն կարելի է ճանչնալ: Ասոնցմէ ոմանք իւր կարող ուսուցիչներ, անուանի փաստարան, Արքունի գանձապահ, եւ նման բարձր պաշտօններով իրենց հայրենիքին ծառայած են: Մին՝ Յովհաննէս Ագրիպառեան, Հայ յեղափոխութեան անդրանիկ Նահատակներէն մին դարձաւ. ուրիշ մը՝ ՄԿՐՏԻՉ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ, ամեն ոք, նոյն իսկ ամեն կուտակցական կ'ընդունի որ իր ժամանակի էն նշանուոր զորագացած գործիչ, փորձառու դիւանագէտ, կարող կազմակերպիչ, ընտիր հրապարակագիր, քաջ մարտիկ, պաշտելի հրամանատար եւ անվեհեր Նահատակն եղաւ: Բայց ինչ որ աւելի գերազանցն է՝ Մ. Փորթուգալեանի յեղափոխական գաղափարներն, տեսութիւններն եւ վարդապետութիւններն, ԵԶԱԿԱՆ ամեն տեսակէտէ, Հայ ազգի վերջին երեսուն եւ հինգ տարիներուն կրած դառն փորձառութիւններու արդիւնքովն ապացուցուեցաւ որ միակ տիպար, մաքուր եւ ճշմարիտ Հայասիրական եւ Հայրենասիրական գործելակերպն կը մատնանշէին. որով պէտք էինք ընթացած ըլլալ, հարկը հազարաւորներու թափած անմեղ արիւնն ինայտը ըլլալու համար: Նոյնպէս ապացուցուեցաւ, ամեն տարակոյսներէ վեր, թէ Մկրտիչ Փորթուգալեանի Յեղափոխական եւ Քաղաքագիտական հեռատեսութիւնը վերջին քառասուն տարիներուն մէջ բացարձակապէս անզուգական մնաց: «Եթէ դեռ ապրող քանի մը Հայեր ունինք, իրրեւ ուղեցոյց կ'ընան ազգին առջեւն իշխալ եւ առաջնորդել զայն, ապահովարար անողնմէ մին ըլլալու է Պ. Փորթուգալեան»: — Աշտարեք յոյն:

Բայց Տիար Փորթուգալեանի այս պահանջները անգութ. Համիտէն ձեռք բերելու ընտրած ու գործածած միջոցը իւր Արմենիան էր: Իւր գործածած միակ զէնքը իւր տաս փարանոց գրիչն էր: Իւր գործելակերպը պարզ «Քաղափար տարածել, գաղափարակիցներ պատրաստել և ներքին ոյժ գոյացնել» էր: Իւրամբողջ աւանանքը կարելի է գտնել հետեւեալ քանի մը տողերուն մէջ. — «Քաղափարն ոյժը մի մեծ ոյժ է. երբ մի ժողովուրդ զիտակցութեամբ ոգևորուած է անով: Քրիստոնէութիւնը ոչ զ՜ի ունէր և ոչ թիւթանթ կոռուլու, բայց իր առաքեալի երկ բերանացի և զրաւոր բարոյութիւններով տարածուեցաւ Քրիստոնէութեան դաղափարը աշխ. կողմ, և անոր վեհագոյացմանը ոգևորողներ շատցան:»

Արմէնիաւ քառորդ դարու աշխատութիւններն եւ անոց արդիւնքն կարելի է ամփոփել հետեւեալ կերպով.

1. Ազգային տեսակէտէ. Արմէնիան առաջինն եղաւ Հայ ազգի շարժարաններու, տառապանքներու, զրկանքներու, յափշտակութիւններու, առեւանգումներու աղաղակն եւ արդարացի բողոքն թուրքոյ կառավարութեան ականջն հասցնելու:

Ինքնապաշտպանութիւնը բնականէն տրուած զգացում մը ըլլալը զգացնելու:

Հայ գաղութներուն մէջ ազգասիրութեան եւ հայրենասիրութեան զգացումներն վառելու:

Աշխարհի վրայ ցրուած Հայ գաղութներն իրարմով հետաքրքրելու, իրարու ցաւոց ու վիճակներուն գիտակից ընելու, եւ յետոյ իրարու ու մայր Հայրենիքին հետ կապելու:

Հայոց մէջ իրարու փոխադարձ օգնութեան ձեռք կառկառելու պարտաճանաչութիւնը շեշտելու:

Հանրային երախտագիտութեան ընտիր զգացումը սերմանելու:

2. Քաղաքական տեսակէտէ. Արմէնիան առաջինն եղաւ Համիտեան քանդիչ բեռնի զէմ յանուն մարդկութեան բողոք բարձրացնելու:

Կեանքի և ստացուածքի ապահովութիւն պահանջելու թուրք կառավարութեան Օսմանեան հայրենիքին համար:

Երնկ թրքերուն զգացնելու, որ իրենք ալ պարտաւոր են շարժիլ և Քրիստոնէից հետ համերաշխութեամբ գործել Օսմանեան հայրենիքի փրկութեան համար:

Խստիւ շեշտելու «Ոչ եղբարք ոչ, օտարներն չկայ յոյս»ը։
Թախանձելու ներքին կազմակերպութիւններու պէտքը, ոչ թէ Թուրքին դէմ ապստամբեցնելու. այլ տնտեսականապէս եւ բարոյապէս ոյժ մը գոյացնելու, որով կարող ըլլանք մեր արդարացի պահանջը լսելի ընել տալու ուր որ պէտք է։

3. Ընկերական տեսակէտէ. Արմենիան միշտ օրինակ հանդիսացած է ամէն անհատի եւ համայնքի կրօնական սրբութիւնները յարգելու, ազգային լեզուն ծաղկեցնելու ընտանեկան մաքրութիւնն ու սրբութիւնը բարձր բռնելու, մարդկային իրաւունքներն ճանչնալու եւ պարտքերը պահանջելու, տնտեսական վիճակը զարգացնելով զայն ապրելու բարեկեցիկ վիճակի մը մէջ բերելու։

Արմենիան միակ թերթն է, որ եզակի անաչառութեամբ եւ հիասքանչ համարձակութեամբ կրցած է քննադատել իւր նոյն իսկ ամենասիրելի բարեկամի ընթացքը, եթէ դա ազգային շահերուն հակառակ եղած է. եւ ջատագովել իւր կատաղի թշնամիի արարքը, երբ դա իւր ազգի ու հայրենիքի շահերուն ինպաստ եղած է։

Մկրտիչ Փորթուգալեան, իւր քառասնամեայ ազգային եւ հասարակական գործունէութեամբը ինչ օգուտ հասուցած է եւ որո՞ւ կարելի է պարզ տեսնել երբ իւր գործունէութիւնը ամփոփենք հետեւեալ կերպով.

Մկրտիչ Փորթուգալեան իբր 40 տարի անընդհատ ջանացած է իւր կարողութեան չափով իւր ապրած միջավայրին մէջ գտնուող ինկած, փճացած անքաղաքակիրթ մարդկութիւնը քաղաքակրթել, ազնուացնել ու բարձրացնել։

Մկրտիչ Փորթուգալեան իբր 0-մանի աշխատած է 40 տարի անընդհատ բարեկարգեալ Թուրքիա մը յառաջ բերելու, ուր ամեն ազգ եւ ամեն ցեղ կարենայ իբր միեւնոյն հայրենիքի զաւակ ազատ ու հաւասար ապրիլ եւ իրենց Աստուածատուր ու բնական մարդկային իրաւունքներն անարգել վայելել։

Իբր ՀԱՅ 40 տարի անընդհատ տքնած է Հայը իւր դարեւոր թմրութենէն սթափեցնելով ինքնաճանաչութեան բերելու։

Իբր ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ 40 տարի շարունակ աշխատած է իւր հայրենեաց ժողովուրդին, մանաւանդ Հայերին հոգեւոր, մարմնաւոր, մտաւոր, բարոյական եւ քաղաքական կրթութիւն տալով, գիրենք քաղաքակիրթ, լուսաւորեալ եւ զարգացած ազգերու շարքը բարձրացնել։

Իբր ՏԻՊԱՐ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ՏԷՐ եւ ոչ մէկ առթիւ նա լուսաւորչականը Բողոքականի կամ Բողոքականը Կաթողիկոսի դէմ գրգռեց. ոչ մէկ պարագայի տակ նա ատելութիւն սերմանեց Հայի եւ Թուրքի միջեւ կամ Քիւրտի եւ Եգիպտի միջեւ. ոչ մէկ պարագայի տակ նա դատաւարտեց իւր զաղափարի հակառակորդը խօսքով, գրչով կամ ուրիշ որ եւ է միջոցով. այլ միշտ ջանաց զայն շահիլ փաստերով համոզելով։ Նա մերժեց Սուլթան Համիտի ընծայած տուէն, աստիճան, չքանչան եւ հանգստի թոշակը՝ իւր հայրենիքին համար բարձրացուցած արդարութեան դրօշակը վար չը հնելու համար։

Իբր ՅԵՂԱՓՈՒՍԿԱՆ իւր «գրիչը բնաւ չթունաւորուեցաւ, լեզուն չկաշառուեցաւ եւ ձեռքը չաղճուեցաւ իր թափած կամ թափել տուած անմեղ արեամբ»։

Իբր ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ 40 տարի շարունակ եւ միայնակ քաջարի եւ անվհատ զինուորի մը պէս կռուած է հայրենիքի անգութ եւ բարբարոս թշնամիներուն դէմ, որոց բռնապետն էր սգիտութիւնն իւր երկու արբանեակներովն, յամառ եսութիւնն ու կոյր մոլեռանդութիւնն։ Ու Հայ ազգի եւ հայրենիքի Վերածնութեան առթիւ իւր անհաւասար ոյժերով մղած այս կռուին պատճառով կրած բազմաշարք տառապանքներն, կոտորածներն ու ցեղասպանութիւններն, եւ եզակի անվշտ հաւատներն իրաւամբ վաստակած են իրեն ժամանակակից Հայութեան անզուգական «ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ» տիտղոսը։ Կեցցէ՛ Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ Մեծ Հայրենասէրն Կեցցէ՛ ԱՐՄԵՆԻԱ Հայ վերածնութեան Անվշտ Կարապետն։

ՎԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԹԵՐԹԵՐԻՆ

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

ԻՔՐ ՈՒՆՆԵՐՆԵՐ ԱՊՐԵՐԻՆ Լ ԳՐԻՔԵՐ

«Պ. Փորթուգալեանին, իբրի տիպար ուսուցչի, ես, ինչպէս նաև իմ հայրենակից բազմաթիւ ուսուցիչներ շատ բան կը պարտինք: Նա դպրոցի շուրս պատերուն մէջ միայն ուսուցիչ չէր, այլ անկէ դուրս ալ կ'ուսուցանէր, իբրի հայր, իբրի եղբայր, իբրի ընկեր և իբրեւ բարեկամ վարուելով իր աշակերտաց հետ, որոնց վրայ իր ձգած ազդեցութիւնը շատ խորաթափանց եղաւ: Իր աշակերտները ցվերջ անձնուէր մնացին իրեն և եղան կարող առաջնորդներ: Անմահն Աւետիտեան իր հասուցած բազմաթիւ աշակերտաց մէկ նմոյշն էր:

Թէ՛ Տաճկահայաստանի և թէ՛ Ամերիկայի մէջ, ուր տասներեք տարի է որ կը բնակիմ, երբեք տեսած չեմ ատենախօս մը, որ բնմէն ժողովուրդին խօսելու արհեստին մէջ գերազանցած ըլլայ Պ. Փորթուգալեանը: Ինչպէս անգամ մը ինքն իրեն համար րտաւ, «Պատիկ մարդ մըն է,» չունի փառահեղ երեւոյթ մը: Զարցուկի պէ՛, չփրփրար եռոստանի վրայ, կամ րամազդի պէս չորտար Ողիմպոսի գագաթէն: Իր խօսածները կը նմանին զուլ առուակի մը, որ ունի իր մէջ մի տեսակ հանքաւրին բաղադրութիւն, որ լուարով հանդերձ քու սխալ գաղափարներն ու կեղտեր, րարձր Խեղճներ դիւրամարս կ'ընէ մտացդ: Ունի նաև գրելու պարզ և յստակ ոճ, այնպէս որ նախակրթարանի ստորնագոյն կարգի աշակերտներ իսկ կրնան հեշտիւ հասկնալ իր գրածները:»

— Աւետիտեան Ապրիլ: 8, 1911:

«Պ. Փորթուգալեան թէ իր յարաբերութիւններու մէջ և թէ իբրեւ հրապարակագիր շատ «ճշմարտ» եղած է: Տարակոյս չկայ թէ մեր Հայ րագրողներէն, մանաւանդ քաղաքական պրօպագանդիստներէն շատ քիչեր անող հաւասարած են այս մասին: Այս բարեմասնութիւնը չինձու չէ, չպարուած չէ: Պ. Փորթուգալեան սկիզբէն եղած է նաև անկեղծ Հայ գործիչ մը և Հայրենասէր մը ամեն տարակոյս վեր:»

Ինք ոչ միայն կարող գրող մը այլ շատ յաջող ուսուցիչ մը եղած է: ... Մոգող, դիւթող, ներշնչող, բռնկցող անձ մ'էր այն: Իր կենդանութիւնը եւ աշխոյժը շուտով իրեններուն կ'անցնէր: Իր դպրոցը Վանի մէջ ուսման տեսակէտէ առաջինը եղաւ, լեւ մը բլուրներու մէջ, բայց փոթորիկ հրաւիրող լեւ մը, որուն դգնաց վերջապէս:» — Կոնստ. Ապրիլ 8, 1911:

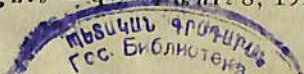
ՄԱՐՍԷՅՅԵԶԻ ՆԱՅԵՐԷՆԸ

Յառաջ, Հայեր հայրենիքի
Ազատութեան ժամն է հասեր.
Ձէ՛ք տեսներ, բռնաւորն մեզի
Դէ՛մ արնոտ դըրօշ է պարգեւ. (Կրկն.)
Ձէ՛ք լսեր դեռ Հայաստանցի
Ժողովրդի հառաջանքներ.
Քիւրդեր, Թիւրքեր հայ գիւղերի
Մէջ կը մորթեն մեր եղբայրներ:
Ձէ՛քներ առնենք, Հայեր,
Շուտով կազմենք դունդեր,
Քալենք յառաջ, թող վատ արիւն
Ծծեն Հայոց դաշտեր:

Ինչ կուզեն այդ ցած ու վայրագ
Քիւրդեր, Թիւրքեր, մատնիչ Հայեր.
Ո՛ւմ համար են այս անարգանք,
Ո՛ւմ համար այդ հին չղթայներ: (Կրկն.)
Մեզ համար են, Հայեր, ա՛հ, մեզ
Կարհամարհեն, դեռ համբերե՛նք.
Կուզեն որ մեզ գերիի պէս
Իրար ծախեն. ինչ կեցեր ենք:
Ձէ՛քներ առնենք, Կայր:

Ո՛վ դու սուրը սէր Հայրենիքի,
Վեր վերցուր մեր թոյլ բաղուկներ.
Ազատութիւն մեր պաշտելի,
Զօրացուր քո հայ պաշտպաններ. (Կրկն.)
Թող յաղթութիւն լսէ քո ձայն
Եւ վաղէ գայ մեր դրօշի տակ,
Թող բռնութիւն Համիտական
Տեսնէ քո փառք մեր յաղթանակ:
Ձէ՛քներ առնենք, Կայր:

1888, Նիւ Եորք

ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ Է

հոգի

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ԱՆՊԻՏԵՐԻՆ

Զիւներն հատ հատ երկնքէն վար կը թափին.

Բայց երբ կ'իջնեն, մեղմով կ'առնն ընկերին

Դո՛ւն ալ ես ալ, թոյլ էակներ, ջրի պէս

Կը հալինք թէ չբմբախանք պնդ ապէս:

Մենք ամենքս մէն միմեկ ի՞նչ կրնանք, ոչինչ ենք.

Բայց երբ մէկտեղինք մենք, լեռն ու դաշտ կը ծածկենք:

Անձրե կուգայ. ջրի փոքրիկ կաթիլներ

Մէկտեղ կ'իջնեն և կը հանեն մեծ ձայներ.

Կ'առնն ի՞նչ կայ աւելի թոյլ քան թէ ջուր,

Բայց միութեան շրջիմանար նոյն խոկ հուր:

Մենք ամենքս մէն միմեկ ի՞նչ կրնանք, ոչինչ ենք.

Բայց երբ մէկտեղինք մենք, մեծ գետեր կը կազմենք:

Քամին փռչեց. թէ և ամառ, տեղեր ենք

Դողդղալով կը փափառն իրենց մէջ.

Այո քամին մեղ զատ զատ ամենքս կը թափէր,

Բայց շատին վրայ կ'անէ միայն ելեւէջ:

Մենք ամենքս մէն միմեկ ի՞նչ կրնանք, ոչինչ ենք.

Բայց մէկտեղ, մենք մարդերն արեւէն կը ծածկենք:

Շատ տկար են ծիծեռնակներ, բայց խմբով

Կը ճամբորդեն գարնան ատեն ապահով.

Երբ գիշակեր թռչուն տեսնեն, խմբովին

Մեծ աղմուկով կը փախցունեն թշնամին:

Այդ աղմուկ մեղ կ'առնէ, մենք միմեկ տկար ենք.

Բայց երբ մէկտեղինք մենք, արծիւն ալ կը վառենք:

Բնականէն դրուած է այս մեծ օրէնք

Որ տկարներ թէն շունին ոյժ և զէնք:

Միանալով կը զօրանան, կը կռուին

Եւ միութեան շրջիմանար թշնամին:

Կը կրկնեն ձիւն, անձրեւ եւ տեղեւ եւ թռչուն.

Քամեցէ՛ք, ՄԻՈՒԹԵԱՆ Մէջն է Մեր ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0377295

68.781

24